

ЁС СУРТАХУУНЫ СОНГОЛТЫН ТАЛААР ЭРГЭЦҮҮЛЭХҮЙ

Б.Оюунцэцэг (Ph.D)

Research Center for Moral Science in the Institute of Moralogy. Japan (ЭША)

Түлхүүр үг: ёс суртахууны сонголт, сэдэл, мэдрэмж, сэтгэлийн чиг хандлага, сэтгэлийн хөдөлгөөн

1. Удиртгал

Өсвөр насны хүүхдийн ёс суртахууны хөгжлийн түвшин болон эцэг эхийн хүмүүжлийн чиг хандлагын талаар судалгаа¹(defining issues test) хийхэд тааламжгүй орчинд өссөн хүүхэд ёс суртахууны сонголт хийхдээ сэтгэл хөдлөлөөр ханддаг нь ажиглагдсан (Б.Оюунцэцэг 2006). Хүн ихэвчлэн эргэцүүлж бодсоны үндсэн дээр ёс суртахууны сонголт хийдэг гэж үздэг. Тэгвэл яагаад хүмүүс ёс суртахууны сонголтыг агшин зуур хийдэг, мөн яагаад ёс суртахууны сонголт хийхэд сэтгэл нь их хөдөлдөг талаарх асуудал судлаачдын анхаарлыг татдаг. Иймд сүүлийн үед ёс суртахууны сонголтыг мэдрэмж, сэдэлтэй холбож судлах болсон.

Пиаже, Кольберг, Туриел зэрэг эрдэмтдийн ёс суртахууны хөгжлийн онолоор оюун ухаан болон ёс суртахууны хөгжил хоорондоо нягт холбоотой бөгөөд ёс суртахууны сонголт нь оюун ухааны бүтээл юм. Хүүхэд бусдаас суралцаж, туршлага хуримтлуулах явцад ёс суртахууны сонголт хийх чадвар нь хөгждөг гэж үздэг. Гэвч энэ онолын эсрэг ёс суртахууны сонголт нь мэдрэмжтэй уялдаатай үүсдгийг батлах судалгаа хийгдэх болсон. Тухайлбал ёс суртахууны сонголт нь автоматаар, агшин зуур хийгддэг, бодож тунгаах гэсэн үйлдлээс илүүтэйгээр мэдрэмж, сэтгэл хөдлөлтэй нягт холбоотой гэсэн Хайдтын онолыг дурдаж болно. Энэ онолд хүнд төрөлхийн ёс суртахууны мэдрэмж байдаг эсэх, ёс суртахууны мэдрэмжийг хэрхэн хөгжүүлэх зэрэг олон асуудлыг хөнддөг.

Иймд уг илтгэлд ёс суртахууны сонголт, сэдэл, мэдрэмжийн онолд тулгуурлаж, ёс суртахууны боловсролын арга зүйн асуудлыг хэлэлцэхийг зорилго болголоо.

2. Ёс суртахууны сонголтын талаар судлахад анхаарал татдаг сэдвүүд

Нийгмийн хэв хэмжээ, үнэлэмжтэй дүйцүүлж, аливаа үйлдлийн сайн мууг (хулгай хийж болохгүй гэх мэт) дүгнэхийг “ёс суртахууны сонголт” (moral judgment) гэж хэлж болно.

Философичдын дунд ёс суртахууны сонголтын талаар янз бүрийн тодорхойлолт бий. Ёс суртахууны сонголтын талаар мета ёс зүй (metaethics), нейрологийн ёс зүй (neuroethics), норматив (normativ ethics) болон хэрэглээний ёс зүйд судалдаг. Сүүлийн үед мета ёс зүй болон ёс суртахууны сэтгэл зүйн ухаанд “ёс суртахууны сонголт”-ыг ердийн сэтгэл зүйн үйлдэл гэж дүгнэсэн судалгаа хийгдсээр байна. Эдгээр судалгаагаар ёс суртахууны сонголт нь итгэл үнэмшил, дур хүсэлтэй адил эсэх, ёс суртахууны сонголтыг зайлшгүй сэдэл дагалддаг эсэх, ёс суртахууны сонголт нь эргэцүүлэн бодох үйлдэл, сэтгэл хөдлөлтэй хэрхэн холбогддог гэх мэт асуудлуудыг хөнддөг.

¹ 200 хүүхдээс судалгаа авахад гэр бүлийн хүйтэн хөндий харилцаанд өссөн хүүхдийн ёс суртахууны сонголт хийх чадвар эцэг эхийн хайр халамжийг мэдэрч өссөн хүүхдийнхээс доогуур түвшинд, хүмүүс хоорондын харилцааг “надад тусалвал чамд туслана, үгүй бол туслахгүй” гэж харах хандлагатай нь ажиглагдсан. Гэхдээ гэр бүлийн эерэг уур амьсгал нь хүүхдийг “сайн хүний дүр эсгэх”-д хүргэх нь бий. Ийм эерэг харилцаа нь ёс суртахууны хөгжлийн дундаж түвшинг (Кольбергийн онолоор 3 дугаар түвшнээс дээш) хөгжүүлэхэд нөлөөлдөг ч өсвөр насанд түүнээс дээш түвшинг хөгжүүлэхэд төдийлөн нөлөөлдөггүйг тогтоосон.

Ёс суртахууны сонголт нь ёс суртахууны хэрэгцээг (moral requirement) илэрхийлдэг. Хэрэглээний ёс зүйн судалгаанд энэ хэллэг их хэрэглэгддэг. Ёс суртахууны сонголтын онолд түүний учир шалтгаан, нийтлэг (түгээмэл) болон тогтвортой (гэнэтийн, санамсаргүй дур хүслээс ялгаатай) шинж чанар, онцлог давуу тал (бусад төрлийн үнэлгээтэй зөрчилдөх тохиолдолд ёс суртахууны сонголтыг нэн тэргүүнд авч үзэх) зэргийг судалдаг. Мөн ёс суртахууны сонголтыг “ үнэлгээ хийх чадвар” талаас судалдаг.

Өөрийн болон бусдын талаарх сайн муу үнэлгээ нь хүний амьдралыг удирдаж залдаг. Хүн зөв, бурууг хэрхэн дүгнэж, сонголт хийдэг вэ гэсэн асуудал нь олон зууны туршид гүн ухаан, урлаг, шашин, эдийн засаг, хууль зэрэг шинжлэх ухааны салбарт судлагдсаар ирсэн. Тухайлбал ёс суртахууны сонголт нь сэтгэл хөдлөл болон танин мэдэхүйн процесстой² хэрхэн уялддаг, мэдрэмж (хүн бүр сайн муу, зөв бурууг мэдрэмжээрээ ялгаж чаддаг) хэрхэн төлөвшдөг, сэтгэл хөдлөл нь ёс суртахууны сонголтонд хэрхэн нөлөөлдөг зэрэг асуудал нь анхаарал татсан судалгааны сэдэв хэвээр байна.

3. Ёс суртахууны сонголт ба сэдэл

Сэдэл нь хүний зан үйлийг өдөөж, сонголтонд түлхэц үзүүлдэг тул сонголтын урьдчилсан нөхцөл болдог. Иймээс мета ёс зүйн ухаанд ёс суртахууны сонголт болон сэдлийн хооронд зайлшгүй (necessary) дотоод (internal) холбоо үүсдэг эсэхийг судалдаг. Тухайлбал ёс суртахууны сонголт нь итгэл үнэмшил, дур хүсэлд тулгуурладаг эсэх, үүнээс гадна өөр ямар хүчин зүйл байж болох тухай юм.

Ёс суртахууны сонголт нь норматив, практик шинж чанартай байдаг. Энэ талаар янз бүрийн онол бий. Эдгээрийн нэг нь ёс суртахууны сонголтыг сэдэл зайлшгүй дагалддаг гэсэн онол юм. Үүнийг “ёс суртахууны сонголтын дотоод сэдлийн онол” (moral judgment motivational internalism) гэдэг. Энэ онолоор аливаа сонголтонд хэрэгжүүлэх сэдэл дагалдахгүй бол ёс суртахууны сонголт болдоггүй.

Дотоод сэдлийн онолыг дэмждэг эрдэмтдийн байр суурь янз бүр байдаг. Нэг хэсэг нь ёс суртахууны сонголт нь сэдлээс үүсдэг гэж үздэг. Харин зарим хэсэг нь ёс суртахууны сонголтонд итгэл үнэмшил чухал бөгөөд дур хүсэл зайлшгүй дагалддаг гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл итгэл үнэмшил болон дур хүсэл нь салангид зүйл бус, ёс суртахууны сонголт нь итгэл үнэмшил, дур хүслийн аль алиных нь функцийг агуулдаг гэж тайлбарладаг. Үүнээс гадна итгэл үнэмшил, дур хүсэл нь тус тусдаа орших боловч ёс суртахууны сонголт нь тэдгээрийн аль алиныг нь агуулдаг гэж үзэх нь ч бий.

Дээрх онолоос гадна “ёс суртахууны сонголтын гадаад сэдлийн онол” гэж бий. Энэ онолоор ёс суртахууны сонголтыг сэдэл дагалдахгүй байх боломжтой. Зарим эрдэмтэд (ДэПаул 2013) дотоод сэдлийн онолыг шүүмжилж, ёс суртахууны сонголтөөс бусад сонголтонд ч сэдэл дагалддаг тул сэдэл нь ёс суртахууны сонголтын зайлшгүй хүчин зүйл биш гэж үздэг.

Гадаад сэдлийн онолыг дэмждэг ихэнхи эрдэмтэд ёс суртахууны сонголт нь итгэл үнэмшилтэй адил зан төлвийн хандлага бөгөөд итгэл үнэмшил нь дур хүсэлтэй нэгдэхгүй бол ямар ч үйлдэл төрөхгүй гэж үздэг. Энэ онолоор яагаад ёс суртахууны сонголт нь ердийн итгэл үнэмшлээс илүүтэйгээр зайлшгүй тодорхой үйлдэлтэй холбогдох ёстойг тайлбарлах шаардлага гардаг. Тухайлбал худлаа хэлэх нь ёс суртахууны хувьд зохимжгүй гэж үздэг хүн худлаа хэлэхээс аль болохоор зайлсхийдэг.

Мөн гадаад сэдлийн онолыг дэмжигч эрдэмтэд ёс суртахууны сонголт нь ердийн итгэл үнэмшлээс ялгаатай, ихэнхи хүмүүс дур хүслээ хангахын тулд сэдэлжүүлэгддэг гэдэг. Тухайлбал ёс суртахууны хувьд зохимжгүй зүйлийг хийж, бусдад муу хүн гэж харагдахыг хүсдэггүй (сайн хүн байх дур хүсэлтэй) хүн сайн үйл хийхээр сэдэлжүүлэгддэг. Үүний

²Танин мэдэхүй нь таамаг, зөн билэг, сэтгэл хөдлөлд авталгүйгээр голч цэгцтэйгээр тунгаан бодох, ухамсарлах процесс юм. Танин мэдэхүй нь зарим үед сэтгэл зүйн процесс болон мэдээлэл боловсруулах зэрэг өргөн утгаар хэрэглэгддэг.

эсрэг худлаа хэлэх нь ёс суртахууны хувьд зохимжгүй гэж боддоггүй хүн байж болох юм. Ийм хүн ёс суртахууны хэм хэмжээний талаар ойлголттой байлаа ч сэдэлжүүлэгддэггүй. Энэ жишээ нь ёс суртахууны сонголтыг зайлшгүй сэдэл дагалддаг гэх дотоод сэдлийн онолыг үгүйсгэдэг.

Түүнчлэн бусадтай ямар харилцаанд байгаагаас хамааран ёс суртахууны суурь (moral foundation) өөрчлөгддөг гэсэн онол байдаг. Үүнийг “харилцааны загварын онол” (relational models theory) гэдэг. Хүн бусадтай тогтоосон нийгмийн харилцааны юунд анхаарал хандуулахаас хамаарч хүмүүсийн зан үйлдэл, сэдэл (зорилгоо биелүүлэх, аюулаас зайлсхийх), үнэлгээ (сэтгэл ханамж хамаарна) өөрчлөгддөг. Харилцааны загварын онол нь ёс суртахууны сэдэл (moral motives)-ийн талаар чухал асуудлыг хөнддөг. Хүнд нийгмийн янз бүрийн сэдэл бий. Ямар сэдэл нь ёс суртахууны хувьд зохимжтой эсэхийг шийдэхэд хүмүүс хоорондын харилцаа нөлөөлдөг. Өөрөөр хэлбэл бусадтай тогтоосон харилцааг тогтвортой байлгаж, хөгжүүлэхэд түлхэц үзүүлэх үйлдлийг “ёс суртахуунтай үйлдэл” гэж сайшаадаг бол уг харилцаанд аюултай гэж үзсэн үйлдлийг “ёс суртахуунгүй үйлдэл” гэж няцаадаг. Харилцааны энэ загварт тухайн хүн өөрөө болон хүрээлэн буй нийгэм (хамт олон) хэрхэн хүлээж авахаас хамааран ёс суртахууны сонголт хийгддэг. Жишээлбэл бусдад хохирол учруулах нь ёс суртахуунгүй үйлдэл хэдий ч хамт олны уур амьсгалд сөрөг нөлөөлдөг хүний үйлдлийг болиулах гэж түүний эд юмыг сүйтгэх нь тухайн тохиолдолд ёс суртахуунтай үйлдэл гэж үнэлэгдэж ч магадгүй юм. Мөн хичээл номонд шимтэх нь сайн зан чанар хэдий ч үүнээс болж ажлаа хөсөрдүүлж, хамт олноо хойш татах нь сайшаалтай хэрэг биш. Энэ мэтээр нийгмийн харилцаанд чухам юунд сэдэлжүүлэгдэж байгаа нь аливаа үйлдлийн сайн мууг үнэлэхэд нөлөөлдөг.

4. Ёс суртахууны сонголт ба мэдрэмж

Мэдрэмж нь хүний зан үйл, харилцааг сэдэлжүүлж, өдөөж байдаг. Мэдрэмжийг “анхны сэтгэгдэл” гэсэн үгээр илэрхийлж болно. Шалтгаан ба үр дагаварын хамаарал шиг ёс суртахууны сонголт ба мэдрэмж нь салшгүй уялдаатай. Мөн сэтгэл хөдлөл нь ёс суртахууны сонголтонд нөлөөлдөг. Гэхдээ ёс суртахууны сонголт нь сэтгэгдэл, сэтгэл хөдлөлөөс үүсдэг эсэх, ёс суртахууны сонголтыг сэтгэл хөдлөлд тулгуурлан дүгнэж болох эсэх нь маргаантай асуудал юм.

Ёс суртахууны сонголт нь оюун ухаанд тулгуурладаг бөгөөд сэтгэл хөдлөл нь зүгээр л учир шалтгааны хамааралтай гэсэн онол байдаг (Стоицизм, Аквинский, Кант зэрэг).

Сэтгэл хөдлөл нь хүмүүс өөрсдийнхөө ёс суртахууны сонголтыг дагадаг болгоход тусалдаг. Гэхдээ сэтгэл хөдлөлд хэт автвал сонголтыг төөрөгдүүлдэг. Өнөөг хүртэлх ёс суртахууны онолд “сэтгэл хөдлөл”-ийг “оюун ухаан”-аас доогуур тавьж, амьтны авиртай адилтгаж үздэг байв. Иймд сэтгэл хөдлөлөө оюун ухаанаараа хянаж байх нь л хүний ёс суртахууны мөн чанар гэсэн үзэл давамгайлж байсан.

Гэхдээ сүүлийн үед сэтгэл хөдлөлийн процесстой адил автоматаар, далд ухамсараар, шууд төрөх мэдрэмж нь ёс суртахууны сонголтонд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг тухай судалгаа хийгдэх болсон (Хайдт, Хаусэр, Михайл).

Тухайлбал Хайдт мэдрэмжийн тухай онол дэвшүүлж, агшин зуур үүсэх мэдрэмж (совин, гоо зүйн мэдрэмж шиг) нь ёс суртахууны сонголтонд чухал үүрэгтэй бөгөөд бодол эргэцүүлэл нь аль хэдийн болж өнгөрсөн сонголтыг дараа нь зөвтгөхийн тулд хийгддэг гэж үзсэн. Өөрөөр хэлбэл ёс суртахууны сонголт (moral judgment) нь суртахууны мэдрэмж³ (moral intuition), улмаар алгуур аажмаар үүсэх ёс суртахууны эргэцүүлэл ³ “Intuition” нь монгол хэлээр зөн совин болон түүн дээр үндэслэсэн мэдлэг, зөн билэг, зургаа дахь мэдрэхүй гэх мэтээр орчуулагддаг. Далд ухамсар гэсэн утгаар хэрэглэгдэх нь ч бий. Гэхдээ уг нийтлэлд “intuition”-ийг утгачилж “мэдрэмж” гэсэн

(moral reasoning)-д тулгуурлаж хийгддэг. Хайдт “машинд дайруулж үхсэн нохойгоор хоол хийж идэх” нь хэнд ч хохирол учруулахгүй гэсэн жишээг судалгаанд оролцсон хүмүүст үзүүлэхэд тэд шууд л “ёс суртахуунгүй”, “байж боломгүй зүйл” гэж дүгнээд зогсохгүй ямар шалтгаан, үндэслэлээр тийм дүгнэлт гаргаснаа дараа нь тайлбарлах гэж оролдож байсан. Энэ онолоор бодол эргэцүүлэл нь мэдрэмжийг зөвтгөх шалтгааныг хайх «өмгөөлөгч» маягийн процесс бөгөөд анхнаасаа ёс суртахууны сонголтыг үйлдвэрлэж гаргадаг зүйл биш юм. Хүн аливаа сонголтыг хийхдээ сэтгэл санааны байдал, тухайн агшинд толгойд гэнэт орж ирэх бодолдоо тулгуурлах нь их бөгөөд ийм төрөлхийн мэдрэмж, совин хүмүүст байдаг.

Хайдтын энэ онол гарахаас өмнө ёс суртахууны сонголтыг хийхэд юуны өмнө ёс суртахууны эргэцүүлэл буюу «шүүгч» ажиллаж, тунгаан бодох процесс явагддаг гэсэн онол давамгайлж байв. Үүнийг ёс суртахууны сонголтын рационалист онол (rationalist model of moral judgment) гэж нэрлэдэг. Энэ онолоор ёс суртахууны сонголт нь хэм хэмжээ, хууль журам, хүний эрх зэргийг тунгаан бодох завдалгүйгээр, эсвэл эдгээрийг харгалзалгүйгээр хийгддэг. Жишээлбэл хүмүүс анх төрсөн мэдрэмжээ дагадаг, мэдрэмжээрээ шийдвэр гаргах тохиолдол олон байдаг.

Хайдт ёс суртахууны сонголт, ёс суртахууны эргэцүүлэл, ёс суртахууны мэдрэмжийг дараах байдлаар тайлбарлажээ. Ёс суртахууны сонголтоор аливаа үйлдлийн сайн, мууг тодорхойлдог бөгөөд сонголт хийхэд соёл, уламжлал нөлөөлдөг. Ёс суртахууны эргэцүүлэл нь сонголт хийхийн тулд мэдээлэл боловсруулах, анализ хийх ухамсарт сэтгэхүйн үйлдэл юм. Ёс суртахууны мэдрэмж нь сайхан, муухай, дуртай, дургүй зэрэг сэтгэл хөдлөлд тулгуурлан агшин зуур, гэнэт төрөх сэтгэгдэл юм. Ёс суртахууны мэдрэмж нь баталгаа нотолгоо хайх, ирээдүйд гарч болзошгүй үр дүнг урьдчилан таамаглах зэрэг ухамсарт үйл ажиллагаа биш юм. Өөрөөр хэлбэл ёс суртахууны мэдрэмж нь “ухамсарлагдаагүй”, “агшин зуур үүсдэг”, “эргэцүүлж бодохгүй байсан ч мэддэг” зүйл юм.

Хайдтын энэ онолын талаар нэлээд шүүмж бий. Тухайлбал Пизаро, Блум (2003) зэрэг эрдэмтэд ёс суртахууны мэдрэмж нь ухамсарт сэтгэн бодох үйл ажиллагааны явцад бий болдог тул сэтгэн бодох үйл ажиллагаа нь ёс суртахууны сонголтонд гол байр суурь эзэлдэг гэж үздэг. Мөн ёс суртахууны сонголт нь байнга давтагддаг процесс юм. Иймд байнгын давтамжтай үйлдлийн талаарх мэдрэмж нь сэтгэн бодох процесстэй нэгдмэл явагддаг гэж үздэг эрдэмтэд бий (Салтзейн, Касачкоп 2004).

5. “Ёс суртахууны мэдрэмж” ба “ёс суртахууны сэтгэлийн чиг хандлага”-ын талаарх ухагдахууныг харьцуулах нь

Ёс суртахууны сонголтыг сэдэл, мэдрэмж зэрэг хүчин зүйлтэй холбосон дээрх онолууд нь ёс суртахууны боловсролын заах арга зүйд чухал ач холбогдолтой. Тухайлбал Япон, Солонгос зэрэг орнуудад ёс суртахууны хөгжлийг “moral sentiment (ёс суртахууны сэтгэлийн чиг хандлага)⁴⁾”, “ёс суртахууны сонголт хийх чадвар”, “ёс суртахууныг хэрэгжүүлэх хүсэл эрмэлзэл” буюу “хэрэгжүүлэх чадвар” гэсэн гурван хүчин зүйлд

үгээр илэрхийллээ. Учир нь “зөн билэг”, “зөн совин” гэж орчуулвал “далдын хүч” шиг өөр утга санаа илэрхийлж болзошгүй учраас юм. Хайдтын “intuition” нь урьдчилж юу болохыг таамаглах, зөгнөх гэсэн утгатай бус тухайн агшинд шууд төрөх сэтгэгдэл, мэдрэмж юм.

Ёс суртахууны мэдрэмж гэдэг үг манай ЕБС-д ч хэрэглэгддэг. Тухайлбал “хүн-нийгэм” хичээлийн сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зөвлөмжид “оршин байхын тулд суралцахуйн зорилго” нь бие бялдар, оюун ухаан, сэтгэл хөдлөл, гоо сайхан, ёс суртахууны мэдрэмжийг хөгжүүлэхэд чиглэх бөгөөд энэ зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд юмс үзэгдлийн сайн муу, сайхан муухай, чанар чансааг ялгах чадварыг сурагчдад эзэмшүүлнэ гэж заасан байдаг.

“Moral sentiment” нь “moral intuition”-оос ялгаатай. “Sentiment” нь оюун санаа, дур хүсэл, уян сэтгэл, хандлага, мэдрэмж зэрэг утгыг илэрхийлдэг. Гэхдээ энэ үгийг “moral intuition”-тай адил, монгол хэлээр “ёс суртахууны мэдрэмж” гэвэл үндсэн санаа нь бүрэн гарахгүй. Учир нь “moral sentiment” нь “moral intuition”-тай адил “шууд төрөх мэдрэмж” гэхээсээ илүүтэйгээр “төлөвшсөн бодол санаа” бөгөөд хүний хийж, мэдэрч, бодож байгаа бүхнийг хамарч, нөлөөлж байдаг зүйл юм. Иймд “moral sentiment” нь сэтгэл хөдлөл төдийгүй оюун ухаанд тулгуурладаг тул ёс суртахууны үнэлэмж (moral values, sense of value), ёс суртахууны ухамсар (value attitude)-тай ойролцоо утгатай. Ёс суртахууны ухамсар нь ёс суртахууны сонголтыг шийддэг далд орших сэтгэлийн чиг хандлага бөгөөд нийгэм болон бусдын талаарх ойлголт, мэдрэмж, төсөөлөл юм.

хувааж, ёс суртахууны боловсролын үзэл баримтлалд эдгээр чадварыг хөгжүүлэх арга зүйг тодорхойлсон байдаг. Жишээлбэл “ёс суртахууны сэтгэлийн чиг хандлага” нь хүн сайн муу, зөв бурууг хэрхэн мэдэрч буйг илэрхийлдэг. Хүн сайн зүйлийг сайшааж, муу зүйлд шууд дургүйцдэг нь тунгаан бодож, тодорхой хүсэл зорилгын үүднээс хийгддэг үйлдэл гэхээсээ илүү тухайн агшинд төрсөн мэдрэмж, сэтгэл хөдлөлтэй холбоотой байх нь их. Ёс суртахууны сэтгэлийн чиг хандлага нь ёс суртахуунтай байлгах, сэдэлжүүлэх, шийдвэр гаргахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ утгаараа Хайдтын “moral intuition” нь “moral sentiment”-тэй адил. Гэхдээ “moral sentiment” нь мэдрэмжээс гадна сэтгэл зүрхэнд тогтмол орших “бодол”, “сэтгэлгээ”, “дотоод ухагдахуун”, “ойлголт” гэсэн утга давхар агуулдагаараа онцлогтой.

“Ёс суртахууны сэтгэлийн чиг хандлага” нь хүүхэд ямар орчинд өссөнөөс хамаарч төлөвшдөг. Иймд онол хичнээн зааж сургаад ч “сэтгэлийн чиг хандлага”-ыг хөгжүүлж, өөрчлөхөд амаргүй. Учир нь онолыг тархиараа ойлгосон ч “сэтгэл”-д шингэхгүй бол үр дүнгүй. Ёс суртахууны буруу сонголттой хүүхдийг өөрчлөхийн тулд тухайн хүүхдийн амьдралын орчин дахь ёс суртахууны уур амьсгалыг давхар өөрчлөх хэрэгтэй болдог. Тэгвэл ямар аргаар ёс суртахууны сэтгэлийн чиг хандлагыг өөрчлөх боломжтой вэ?.

Тухайлбал Японы ёс суртахууны хичээлийн заах арга зүйд ажиглалт хийн судлахад “ёс суртахууны сэтгэлийн чиг хандлага” нь хүүхэд санамсаргүй байдлаар ямагт бусад хүний үзэл бодолтой тулгарч, харилцах явцад аяндаа хөгждөг гэсэн онол анхаарал татсан. Хичээлд “ёс суртахууны сэтгэлийн чиг хандлага”-ыг бусдын сэтгэл санааны байдал (зовлон жаргал)-ыг хуваалцаж, хамт мэдрүүлэх (sympathy) замаар хөгжүүлэхэд анхаарч, хүүхдийн сэтгэлийг хөндөхүйц сургалтын материалыг их ашиглаж байсан.

Ёс суртахууны мэдрэмжээс гадна дээрх онолд анхаарал татсан зүйл бол харилцаанаас хамаарсан ёс суртахууны сэдэл юм. Тухайлбал тодорхой бүлэг, нийгмийн хувьд шударга ёсны талаарх ойлголт нь ямар харилцаанд байгаагаас хамааран зарим нэг сонголт буруу байсан ч ёс суртахууны хувьд зохистой, хэвийн үзэгдэл мэтээр ойлгогдох тохиолдол байдаг. Иймээс энэ онол нь хүүхдийн сэтгэлийн чиг хандлага аяндаа өөрөөсөө зөв төлөвшихөд шаардлагатай эрүүл орчинг чухалчилдаг.

Ямартай ч ёс суртахууны сонголт, сэтгэл хөдлөл, сэдэл, мэдрэмжийн харилцан хамаарлын талаар сүүлийн үед олон шинэлэг судалгаа хийгдсээр байна. Зориуд санаатай хийгдэх оюун ухааны эргэцүүлэл болон гэнэт төрөх мэдрэмж нь хүний ёс суртахууны сонголт ба зан үйлд хэрхэн нөлөөлдгийг судлаж тогтоох нь цаашид ч гэсэн чухал сэдэв хэвээр байх бизээ. Бидний хувьд ч гэсэн ялангуяа ёс суртахууны “мэдрэмж”, “сэтгэлийн чиг хандлага”, “чадвар”, “сэдэл” зэрэг ойлголтыг лавшруулан судлах шаардлагатай.

Abstract: Study on elements of moral judgment

It is not easy for us to change the feeling which is accumulated through our actual experiences in the path of our life. We make a moral judgment in many cases by using a sense that is formed unconsciously. The feeling like this is one of the factors which direct the tendency of the moral. In this study, we introduce the theory of the moral intuition and motives, and then consider the moral sentiment which is the terminology in the scientific field of moral education.

Ном зүй

- “Хүн-нийгэм хичээлийн сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зөвлөмж” 2011 он
- Тэрай Томоко “Haidt-ийн мэдрэмжийн онолын тухай-ёс суртахууны судалгаанд үзүүлэх нөлөө болон хэтийн чиг хандлага” Ёс суртахууны судалгааны хүрээлэн “Ёс суртахууны судалгаа” сэтгүүл, дугаар 63, 2009 он, хуудас 109-124
- Японы Боловсрол, шинжлэх ухааны яам “Дунд сургуулийн стандартын тайлбар: Ёс суртахууны боловсрол” 2008 он, Нихон киоикү хэвлэлийн компани
- Карасава Минору “Нийгмийн сэтгэл зүйн ухаан дахь ёс суртахууны сонголтын судалгааны өнөөгийн байдал” Нанзан их сургуулийн нийгмийн ёс зүйн судалгааны хүрээлэн, “Нийгэм болон ёс зүй” сэтгүүл, дугаар 28, 2013 он, хуудас 85-99.
- Б.Оюунцэцэг “Өсвөр насны хүүхдийн ёс суртахууны хөгжлийн түвшин болон эцэг эхийн хүмүүжлийн чиг хандлагын хамаарал”, сэтгэл судлалын ухааны магистрын дипломын ажил, 2006 он
- Gerd Gigerenzer “Яагаад шууд мэдрэмж зөв байдаг вэ” Шинано хэвлэл, 2010 он
- Jan Verplaetse, Jelle De Schrijver “Ёс суртахууны тархи”, Рэйтакү их сургуулийн хэвлэл, 2013 он, хуудас 177-210
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review* , 108 , 814 -834.
- Haidt, J. (2007). The new synthesis in moral psychology. *Science*, 316 (5827),998-1002.
- Saltzstein, H. D.,& Kasachkoff, T.(2004) Haidt’s moral intuitionist theory:A psychological and philosophical critique. *Review of General Psychology*.8, 273-282.
- DePaul, M. (2013) “Moral Judgment.” In LaFollette, H. (ed.) *The International Encyclopedia of Ethics* . Wiley-Blackwell.
- Pizarro,D.A.,& Bloom,P.(2003)The intelligence of the moral intuitions:Comment on Haidt (2001). *Psychological Review*, 110, 193-196.